

7. SEMINÁŘ

DESKRIPTIVNÍ STATISTIKA

Statistika

- Nedostatečná znalost cílů, metod a možností statistiky
  - Nezájem a nedůvěra
  - X
  - Přílišné přeceňování statistiky
- *„S pomocí statistiky je jednoduché lhát, bez ní je ale těžké říci pravdu“.*

A. Dunkels

Počátky - popisná statistika

- **Starověk**

- Soupis občanů, půdy a všeho, co tvořilo základ státu
- **Vyčerpávající šetření** – zachycení veškerého obyvatelstva pomocí sčítání lidu a vedení podrobných záznamů o demografických, geografických a hospodářských jevech
- Heslo: **čísla**, stále více a stále úplnější

Moderní (induktivní) statistika

- 30. léta 20. století – rozvoj **teorie pravděpodobnosti** a revoluce ve statistice
- **Výběrová šetření** – nové možnosti:
  - hlubší analýza výběrového souboru,
  - zkoumání mnoha dosud nezkoumaných jevů,
  - zobecnění výsledků pomocí postupů induktivní statistiky.
- Heslo dnešní statistiky: **výběr**

Statistika – základní pojmy

Statistika jako vědní obor

- Jejím předmětem jsou **hromadné jevy**
  - Vlastnosti, znaky a události, které se vyskytují ve velkém množství.
- Zabývá se **sběrem, popisem a analýzou dat.**
- **Data**
  - zjištěné (naměřené) hodnoty určitých vlastností
  - hodnoty jednotlivých vlastností se vyznačují **variabilitou**
- **Variabilita dat**
  - Důsledek působení velkého množství drobných **NÁHODNÝCH** vlivů, z nichž každý výslednou hodnotu sledované vlastnosti ovlivňuje jen nepatrně.

Náhoda ve statistice

- **Přirozený jev**, který lze zkoumat exaktními metodami **teorie pravděpodobnosti**.
- Má svoje **zákonitosti**, jsou-li sledované vlastnosti určovány pouze náhodnými vlivy, podléhají zákonitostem náhody.
- Pokud zjištěné údaje neodpovídají těmto zákonitostem, potom nalezené rozdíly pravděpodobně nezpůsobila jen **náhoda**, ale i nějaký **jiný faktor**.

Oblasti využití statistiky v medicíně

- **Zvládání variability**
  - Variabilita: biologická, podmínek, měřících přístrojů - hodnocení variability, variabilita náhodná x nenáhodná
- **Diagnostika nemocí a identifikace zdravotních problémů společnosti**
  - Pravděpodobnostní závěry na základě mnoha údajů z předchozích obdobných případů (popis příznaků nemoci x počátek thalidomidové aféry)
- **Prognóza léčby a odhad přínosu zdravotnických programů**
  - Pravděpodobnostní odhad dalšího průběhu léčby (vychází z minulých zkušeností podobnými případy)
  - Také o aplikacích populačních zdr. opatřeních se vedou záznamy, které umožňují odhadovat úspěšnost příštích opatření

Oblasti využití statistiky v medicíně

- **Výběr vhodného medicínského postupu**
  - Dřívější zkušenosti + klinické zkoušky + další důležité aspekty dané metody (ekon. náklady, riziko pro společnost)
- **Řízení systému péče o zdraví**
  - Využívání soustavy rutinních statistik doplňovaných o výběrová šetření
    - velikost a struktura populace,
    - informace o populačních procesech – rození, umírání, migrace,
    - zdravotní stav populace,
    - životní prostředí,
    - životní styl,
    - zdravotnický systém

Induktivní a deduktivní úvaha

Aplikace statistických metod se váže ke dvěma typům uvažování:

- **Deduktivní úvaha:** využívání obecných znalostí k rozhodování v jednotlivých případech
- **Induktivní úvaha:** zobecnění poznatků z jednotlivých případů na všechny možné případy

Základní a výběrový soubor

- **Základní soubor** – soubor jednotek, jejichž vlastnosti chceme poznat (konečný n. nekonečný rozsah)

Vyčerpávající (úplné) šetření

- **Výběrový soubor** – ta část souboru, u které skutečně probíhá statistické šetření

Výběrové šetření

*Výběr a ZS spojuje **statistická indukce**
(zobecnění výsledků z výběru na ZS)*

Výběrový soubor

- Vypovídá jen o tom základním souboru, ze kterého byl odvozen.
- **Reprezentativnost** výběrového souboru (dobře reprezentuje všechny známé i neznámé charakteristiky základního souboru).
- **Náhodný výběr** – je získán postupem, kdy každý prvek základního souboru má na začátku výběru stejnou naději být vybrán.

Metody náhodného výběru

- 1. Prostý náhodný výběr** – losováním, pomocí tabulek (generátoru) náhodných čísel
- 2. Náhodný výběr mechanický** (systematický) – vytvoříme seznam jednotek, ze kterého vybereme např. každou stou osobu, přičemž první osobu vybereme metodou prostého náhodného výběru.
- 3. Náhodný výběr oblastní** (stratifikovaný) – rozdělení do oblastí (strat) – např. rozdělíme soubor na muže a ženy a vybíráme prostým NV takový počet mužů a žen, aby byl zachován poměr mužů a žen v základním souboru.

Mačování není metodou náhodného výběru.

Etapy statistického šetření

- 1) Plán šetření (cíl, studium literatury, statistická jednotka, základní soubor, sledované znaky, způsob a přesnost měření, forma záznamu, způsob a rozsah výběru, statistické zpracování, pracovní a testované hypotézy, přínos a náklady výzkumu, pilotní studie)
- 2) Sběr dat (dodržování pravidel těmi, kdo sběr dat provádějí)
- 3) Popis a technické zpracování (deskriptivní statistika)
- 4) Rozbory a závěry (induktivní statistika)

Dvě základní oblasti statistiky

- **Popisná (deskriptivní) statistika**
  - **východisko k usuzování z výběru na základní soubor (tj. indukci)**
- **Induktivní statistika**
  - odhady parametrů ZS z výběrových charakteristik
  - testování statistických hypotéz
  - hodnocení závislostí kvantit. i kvalit. veličin

Deskriptivní statistika

Popis a technické zpracování dat:

- ❑ **Statistické třídění**

cíl: uspořádat a zpřehlednit velký soubor dat

- ❑ **Prezentace dat** (konstrukce **tabulek** a **grafů**)

cíl: znázornit rozložení četností sledovaných znaků

- ❑ **Statistické charakteristiky (ukazatele)**

cíl: charakterizovat sledované znaky pomocí výstižných ukazatelů

Třídění

*Rozdělení souboru dat do skupin (tříd, intervalů)
podle předem určených třídících znaků.*

- zpřehlednění souboru dat
- popis struktury souboru
- rozložení četností
- produktem třídění je **tabulka
rozdělení(rozložení) četností**

Způsob třídění závisí na typu veličiny

Třídění: typy veličin (znaků)

KVALITATIVNÍ (kategoriální) – **slovní** určení, *nelze měřit číselně*, lze pouze klasifikovat do různých kategorií (pohlaví, věk, ...)

1. **Nominální** – lze vyjádřit pouze slovně, nelze seřadit
  - a) **alternativní** – existují pouze 2 varianty (kuřák x nekuřák, muž x žena)
  - b) **množné** – existují > 2 varianty (diagnózy, barva vlasů, ...)
2. **Ordinální** – lze je seřadit dle nějaké míry (ZŠ – SŠ – VŠ, silný – slabý kuřák – nekuřák)

KVANTITATIVNÍ – lze vyjádřit *pouze číselně* (jejich obměny charakterizovány polohou na číselné ose)

1. **Diskrétní** (nespojité) – nabývají oddělených hodnot, vyjádřeny celými čísly (počet cigaret, počet onemocnění)
2. **Spojité** – jejich hodnoty na sebe plynule navazují, desetinná čísla (výška, hmotnost, ...)
v praxi lze spojité znaky převést na diskrétní

Třídění kvalitativních veličin

- Kategorie třídění jsou předem dány.
- Jde o výčet všech hodnot, kterých může sledovaný znak nabývat (např. znak vzdělání – hodnoty znaku: ZŠ, SŠ, VŠ).

Třídění kvantitativních veličin

- Vytváříme třídy teprve na základě získaných dat
- Dochází k **redukci dat (shrnutí do tříd)** ve prospěch přehlednosti (! ztráta informací!)
- **Vytváření intervalů:**
  - počet intervalů
  - délka intervalů
  - hranice intervalů
- **Musíme brát v úvahu:**
  - počet dat (velikost souboru)
  - přesnost měření
  - cíl třídění

Prezentace dat

**Tab. 1.: Rozložení vitální kapacity plic u 200 mužů ve věku 40-50 let
(v litrech)**

interval	střed	absolut. četnost
3,00 – 3,39	3,20	6
3,40 – 3,79	3,60	9
3,80 – 4,19	4,00	16
4,20 – 4,59	4,40	36
4,60 – 4,99	4,80	52
5,00 – 5,39	5,20	44
5,40 – 5,79	5,60	22
5,80 – 6,19	6,00	11
6,20 – 6,59	6,40	4
celkem		200

Třídění kvantitativních veličin

- Stejně dlouhé intervaly
- Nestejně dlouhé intervaly
(výskyt dětské nemoci podle věku)

Věk	Abs. četnost
1	18
2	43
3	50
4	60
5	36
6	25
7	22
8	21
9	6
10	5
11-15	14
16-20	3

Třídění: jednostupňové a vícestupňové

- Třídění podle jednoho znaku.
- Třídění podle dvou a **více** znaků současně (**kombinační**).

	CELKEM
Nekuřák	120
Slabý kuřák	60
Silný kuřák	20
CELKEM	200

	ZŠ	SŠ	VŠ	CELKEM
Nekuřák	20	40	60	120
Slabý kuřák	35	10	15	60
Silný kuřák	12	7	1	20
CELKEM	67	57	76	200

Prezentace dat

Prezentace dat v tabulkách a grafech

- Četnost jednotlivých kategorií (**tabulka**)
- Tvar rozložení četností (**graf**)
  - Symetrické x asymetrické, jednovrcholové x dvouvrcholové
  - Výběr vhodného ukazatele pro popis souboru (ukazatel polohy, variability)

Prezentace dat v tabulkách

- Výsledky třídění uvádíme v tabulkách – tzv. **tabulky rozdělení četností**.
- **Četnosti:**
  - absolutní
  - relativní
  - kumulativní absolutní
  - kumulativní relativní

Prezentace dat

Tab. 1.: Rozložení vitální kapacity plic u 200 mužů ve věku 40-50 let (v litrech)

interval	střed	četnost		kumulativní četnost	
		absolut.	relat. %	absolut.	relat. %
3,00 – 3,39	3,20	6	3,0	6	3,0
3,40 – 3,79	3,60	9	4,5	15	7,5
3,80 – 4,19	4,00	16	8,0	31	15,5
4,20 – 4,59	4,40	36	18,0	67	35,5
4,60 – 4,99	4,80	52	26,0	119	59,5
5,00 – 5,39	5,20	44	22,0	163	81,5
5,40 – 5,79	5,60	22	11,0	185	92,5
5,80 – 6,19	6,00	11	5,5	196	98,0
6,20 – 6,59	6,40	4	2,0	200	100,0
celkem		200	100,0		

Prezentace dat v grafech

- **Kvalitativní veličiny**

- Sloupcový graf (sloupce oddělené mezerou)
- Výsečový graf (struktura)
- Kartogram (regionální srovnání)

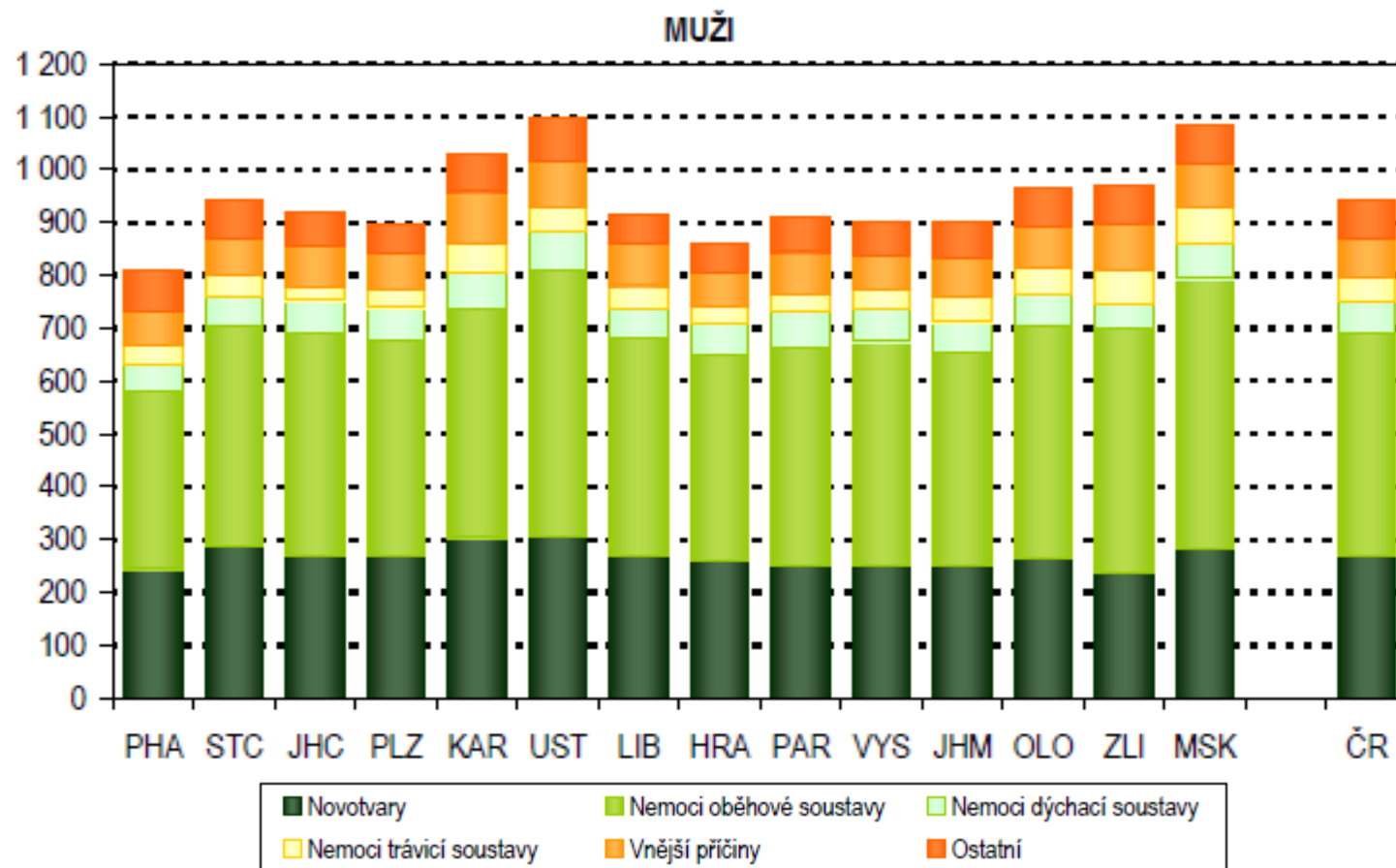
- **Kvantitativní veličiny**

- **Bodový graf**

- Sloupcový graf (plošný graf)
- Histogram (spojnicový graf)
- Polygon četností (spojnicový graf)

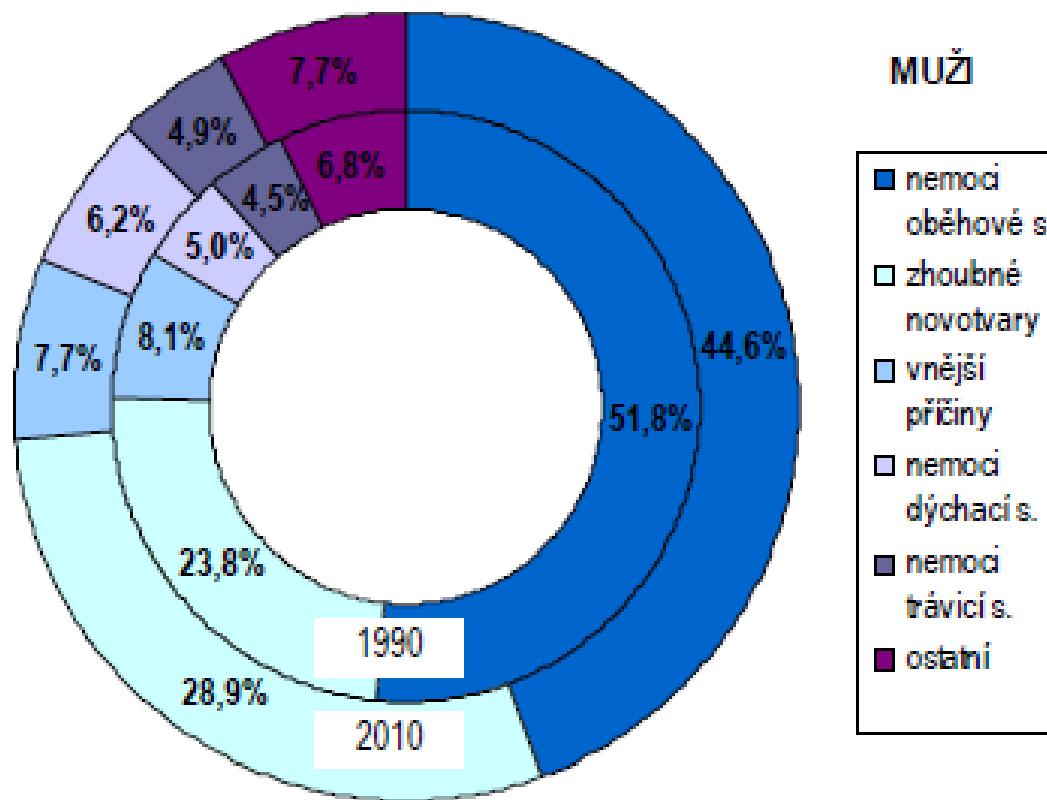
Sloupcový graf

2. Standardizovaná úmrtnost podle příčin smrti a kraje bydliště (na 100 000 osob)

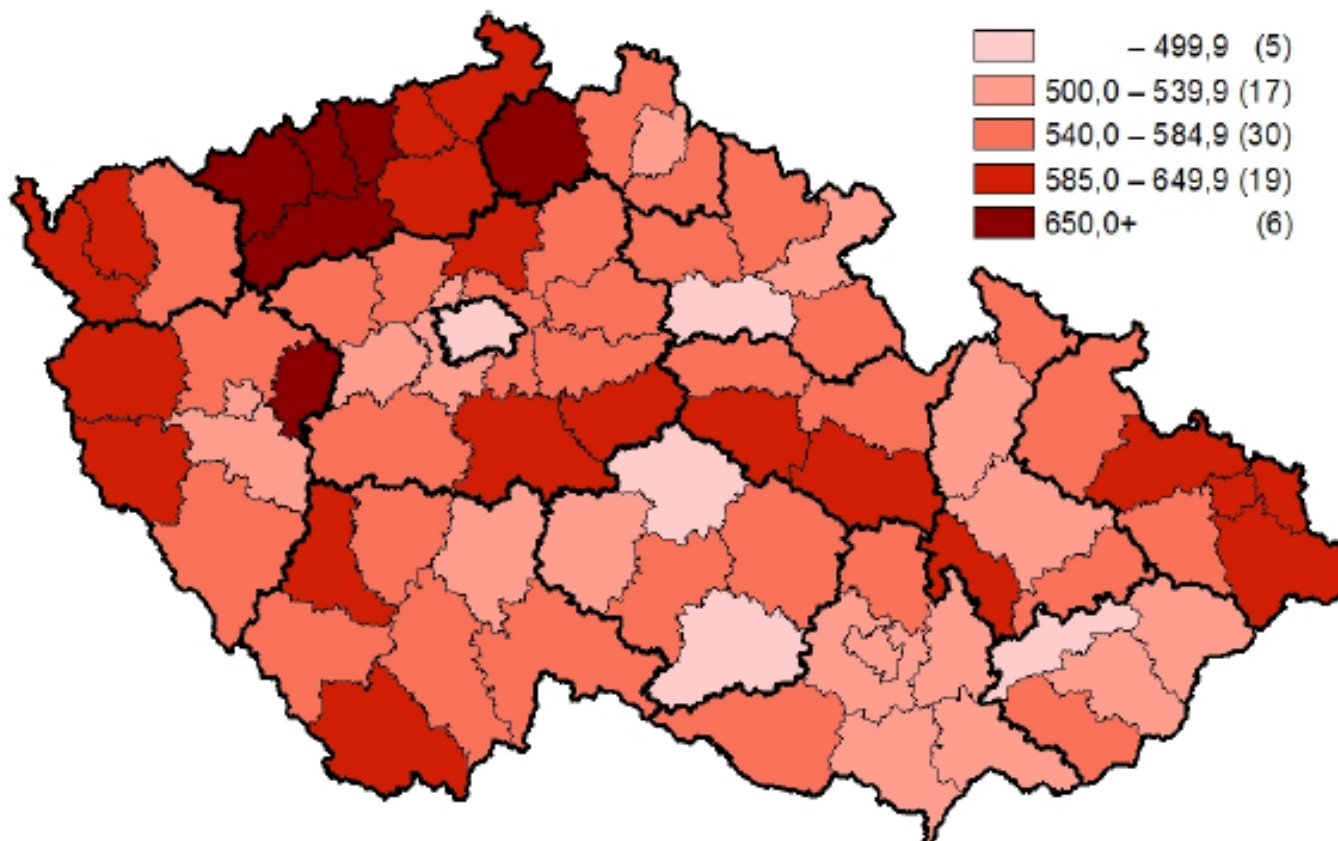
Výsečový (kruhový) graf

Struktura zemřelých podle příčin v letech 1990 a 2010

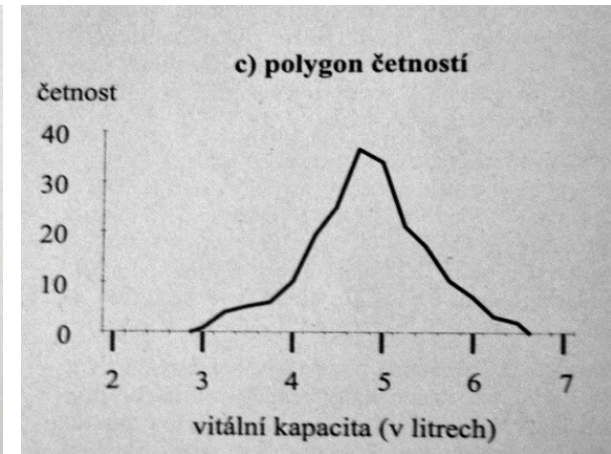
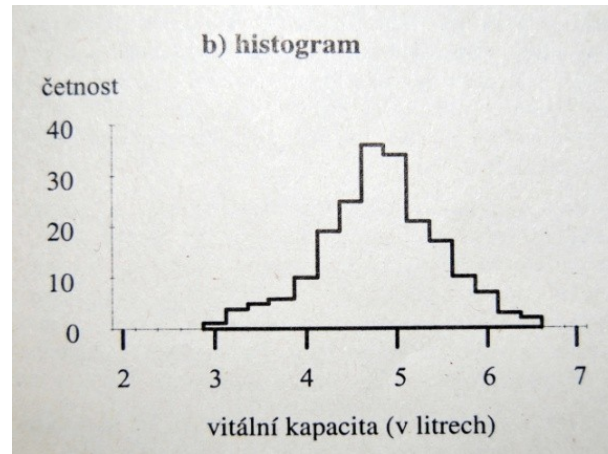
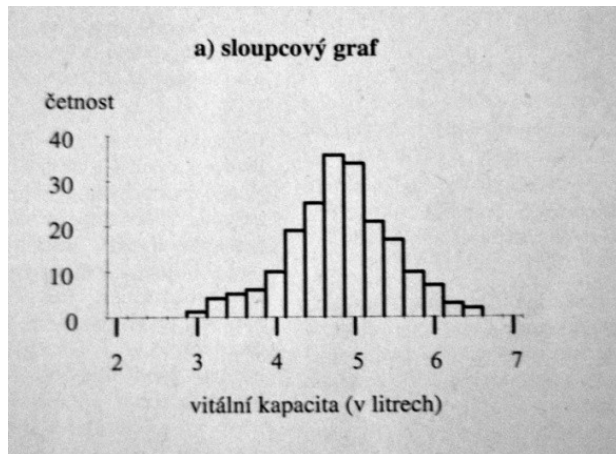

Kartogram

7. Standardizovaná úmrtnost žen (na 100 000 osob)

Prezentace dat v grafech

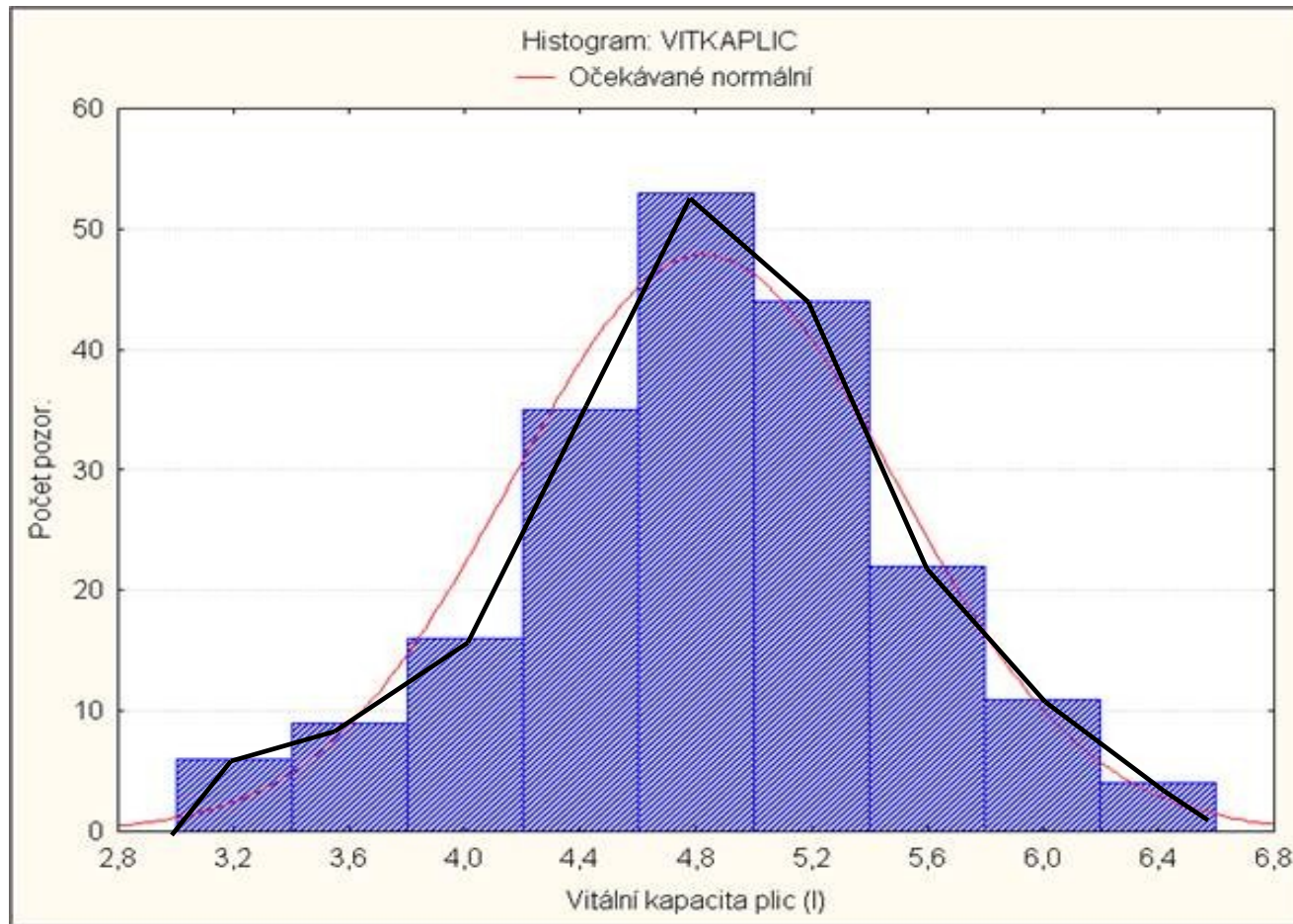

osa **X** : naměřené hodnoty sledování veličiny
osa **Y** : četnost intervalů (abs. nebo v %)

Tvar rozložení četností:

- Symetrické x asymetrické
- Jednovrcholové x vícevrcholové
- Podoba s teoretickými modely rozložení četností

Prezentace kvantitativních dat

Statistické ukazatele

Kvalit.veličiny - relativní ukazatele - (viz rutinní statistiky – ukazatele frekvence, ukazatele struktury, indexy)

Kvantit. veličiny

1) střední hodnoty (ukazatele polohy)

- aritmetický průměr
- medián
- modus
- kvantil, percentil

2) ukazatele variability

- rozpětí
- rozptyl – směrodatná odchylka – variační koeficient
- kvantily, percentily (nejméně dva)

Volba ukazatele:

1. **Tvar (typ)rozložení (symetrické X asymetrické)**
2. **Typ sledovaného znaku**

Statistické ukazatele

Ukazatelé polohy i variability charakterizují rozdělení NV jak ve **výběru** (výběrové charakteristiky), tak v celém **základním souboru** (parametry).

- **Výběrové charakteristiky** – náhodné veličiny, jejichž hodnotu počítáme z dat výběrového souboru. Jejich hodnota se mění náhodně výběr od výběru.
- **Parametry** základního souboru- pro daný ZS pevná čísla(neměnné konstanty), jejichž hodnotu neznáme

Ukazatele polohy

- Většina hodnot, kterých může NV nabývat, se **kupí kolem** nějakého **pevného bodu**, zpravidla kolem středu rozdělené četností.
- Tento bod charakterizuje polohu souboru na číselné ose a ukazatele vystihující tuto vlastnost se nazývají **ukazatele polohy**.

Ukazatele polohy

- **Aritmetický průměr (m):**
  - sečteme pozorované hodnoty a vydělíme je počtem sledovaných jednotek
- **Medián (m_e):** pořadová charakteristika
  - hodnota, která je právě uprostřed všech pozorování, která jsme seřadili podle velikosti (u sudého n = průměr ze 2 prostř.hodnot)
- **Modus (m_o):** nejčastější hodnota, nejvíce typická, leží v modálním intervalu (tj. třída (kategorie) s nejvyšší četností)
- **Kvantil (percentil, decil, kvartil)**
  - pořadový ukazatel, obměna mediánu (=5.decil, 50. percentil)

Ukazatele polohy

- **Typ veličiny:**
  - nominální: modus
  - ordinální: modus, medián, percentil (kvantil)
  - intervalové: modus, medián, percentil (kvantil), průměr
- **POZOR NA INTERPRETACI ARITMETICKÉHO PRŮMĚRU U ASYMETRICKÝCH ROZLOŽENÍ.**
- **ARITMETICKÝ PRŮMĚR JE CITLIVÝ NA VYCHÝLENÉ HODNOTY.**
- **VHODNĚJŠÍM UKAZATELEM POLOHY U ASYMETRICKÝCH ROZLOŽENÍ je MEDIÁN a MODUS.**

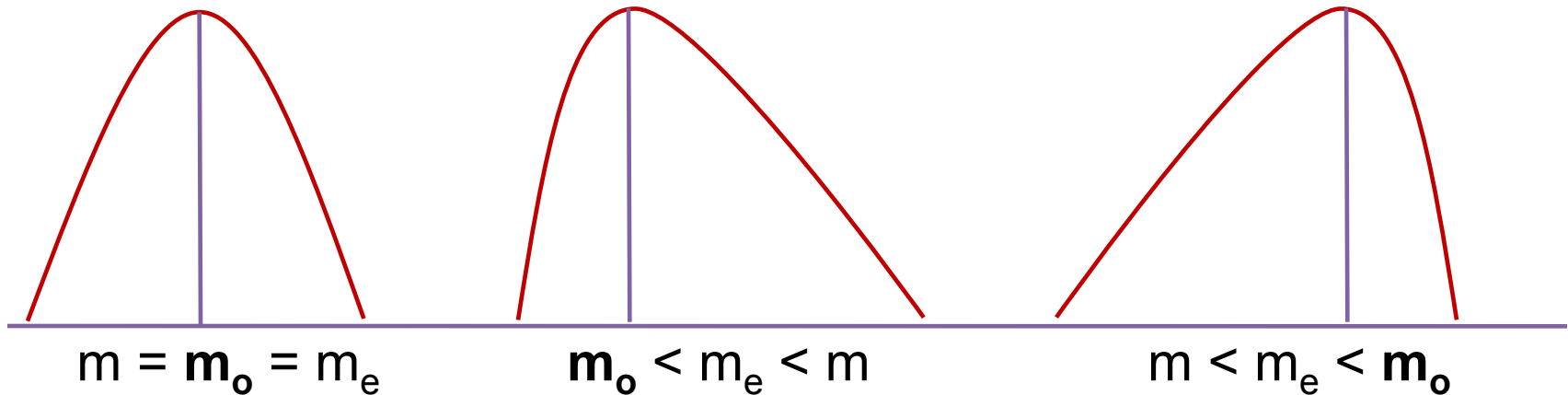
Ukazatele polohy

- Ukazatele polohy u symetrického a asymetrického rozložení

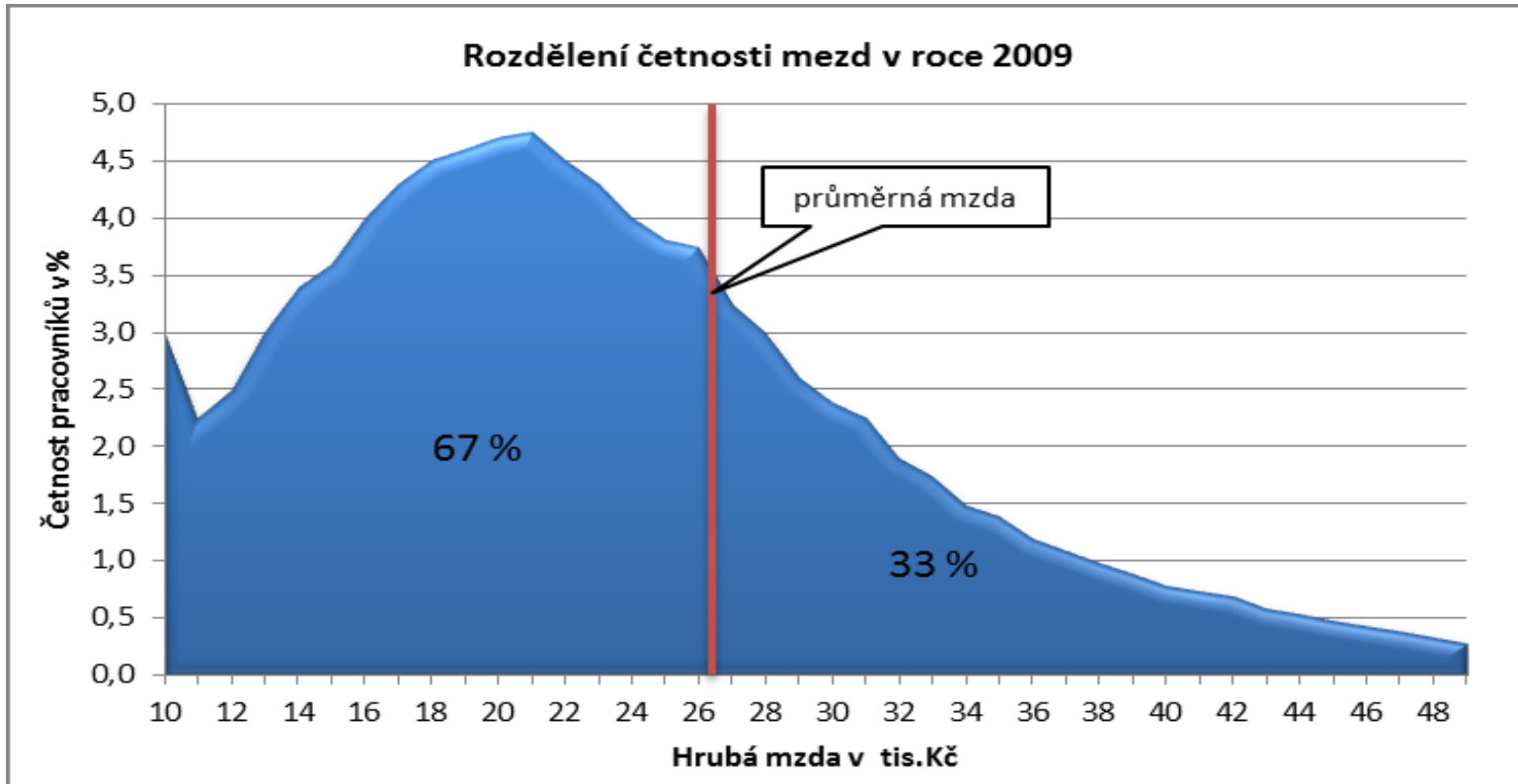
symetrické

pravostr. asym.

levostr. asym.

Ukazatele polohy

$$m = 26\,700 \quad m_0 = 20\,000 \quad m_e = 22\,000$$

ÚKOL:

Z výběru 200 mužů (z roztríděných dat), ve kterém jsme měřili VKP určete hodnotu.

- Medián (m_e)
- P_{25}
- P_{75}

Výsledek interpretujte.

Ukazatele variability

Proč nestačí ukazatele polohy k výstižnému popisu dat?

Př.

1. sk.: 3,08 4,42 5,05 5,67 6,59 **m = 4,96**

2. sk.: 4,86 4,90 4,91 5,03 5,11 **m = 4,96**

Obě skupiny mají stejný průměr, liší se ale kolísáním hodnot, tj. **VARIABILITOU**

Ukazatele variability

- Hodnoty, kterých nabývá NV **kolísají** v **určitém rozmezí kolem středních hodnot.**
- Ukazatelé kvantifikující míru tohoto kolísání (rozptýlení) se nazývají **ukazatelé variability.**

Ukazatele variability

Spolu se střední hodnotou by se měl vždy udávat příslušný ukazatel variability!

- **Rozpětí** (u malých souborů, kde $n \leq 10$)
- **Rozptyl - směrodatná odchylka (nejč.) - variační koeficient**
  - uvádějí se s aritmetickým průměrem (u symetrický rozdělení)
- **Kvantily** (percentily, decily, kvartily)
  - uvádějí se s modem či medián (asymetrický rozdělení)
  - lze je ale samozřejmě použít i s aritmetickým průměrem

Ukazatele variability

Rozpětí:

- max. - min.   Pro $n \leq 10$

Rozptyl (s^2):

- Průměr čtverců odchylek aritmetického průměru od jednotlivých měření:

- $$s^2 = \frac{\sum(x_i - m)^2}{n-1}$$

1.sk.:   3,08   4,42   5,05   5,67   6,59   m = 4,96

$$\begin{array}{r} 4,96 - 3,08 = 1,88 \\ - 4,42 = 0,54 \\ - 5,05 = -0,09 \\ - 5,67 = -0,71 \\ - 6,59 = -1,63 \end{array} \quad \begin{array}{r} 3,53 \\ 0,29 \\ 0,01 \\ 0,50 \\ 2,66 \end{array}$$

$$s^2 = 6,99/4 = 1,75$$

- Udává se ve čtvercích jednotek sledovaného znaku, tj. zde v litrech²

Ukazatele variability

Směrodatná odchylka (s):

- Odmocněný rozptyl, $s = \sqrt{s^2}$
  - Ukazatel variability udávaný ve stejných jednotkách jako sledovaný znak
  - Vypovídá o tom, o kolik se většina hodnot sledovaného znaku odchyluje od průměru
    - $m \pm 1s$ interval, ve kterém leží 68% naměřených hodnot
    - $m \pm 2s$ interval, ve kterém leží 95% naměřených hodnot
    - $m \pm 3s$ interval, ve kterém leží 99% naměřených hodnot
- **Příklad:** vypočítejte, v jakém intervalu leží 68% hodnot VKP v našem souboru 200 mužů

Ukazatele variability

Variační koeficient (v.k.) %

- Relativní ukazatel variability
- Udává, jaký podíl tvoří směrodatná odchylka z průměru : $(s/m) \times 100$
- Je-li větší než 50%, pak je soubor natolik nesourodý, že nemá smysl ho charakterizovat aritmetickým průměrem.

Ukazatele variability

Variační koeficient (v.k.)

- Slouží ke srovnání variability 2 souborů, jejichž průměry se značně liší

Př.: VKP u mužů a u žen

M: $m = 4,80$ $s = 0,66$ $v.k. = 13,8\%$

Ž: $m = 3,90$ $s = 0,42$ $v.k. = 10,8\%$

- Slouží ke srovnání variability znaků uváděných v různých měrných jednotkách

Př.: VKP (I), výška (cm) a hmotnost mužů (kg)

VKP: $m = 4,80$ $s = 0,66$ $v.k. = 13,8\%$

Výška: $m = 178$ $s = 4$ $v.k. = 2,2\%$

Hmotnost: $m = 82$ $s = 6$ $v.k. = 7,3\%$

Příklad

Porodní délka 5 novorozenců v cm:

49, 50, 50, 51, 53

Vypočítejte:

- Aritmetický průměr
- Rozptyl
- Směrodatnou odchylku
- Variační koeficient

Příklad - řešení

x_i	$x_i - m$	$(x_i - m)^2$	
49	- 1,6	2,56	$m = 253 : 5 = 50,60$
50	- 0,6	0,36	$s^2 = 9,20 : 4 = 2,30$
50	- 0,6	0,36	
51	0,4	0,16	$s = \sqrt{2,3} = 1,52$
53	2,4	5,76	
<hr/>			
253	0,0	9,20	$v.k. = (1,52 : 50,60) \cdot 100$ $= 3,00\%$

Ukazatele variability pro asymetrická rozložení četností

Kvantily – percentily, decily, kvartily

- Kvantily dělí soubor dat uspořádaných podle velikosti na části obsahující stejný podíl z celkového počtu jednotek
- Variabilitu vyjadřujeme pomocí dvou kvantilů (percentilů, decilů)
- Variabilita se určuje pomocí intervalu, ve kterém se pohybuje nejčastěji 80% ($P_{10} - P_{90}$) nebo 50% ($P_{25} - P_{75}$) pozorování.
- Postup výpočtu:
  1. Určíme hodnotu pozorování, které představuje 10. percentil = dolní hranice intervalu
  2. Určíme hodnotu pozorování, které představuje 90. percentil = horní hranice intervalu
- **Vhodné ukazatele variability pro asymetrická rozložení**

Jaké charakteristiky použít? (dle typu rozložení)

- **Symetrická rozdělení**
  - průměr
  - směrodatná odchylka
- **Asymetrická rozdělení**
  - **modus, medián, 2 percentily**
(např. P10 P25 me P75 P90)

Transformace (např. logaritmická) – převede nesymetr. rozdělení na symetr., pak lze použít m a s

Úkol:

Máme soubor 200 hodnot VCP, které jsme naměřili ve výběru 200 mužů (40-50 let)...

$$\underline{n = 200, m = 4,824, s = 0,668}$$

Stanovte (pomocí směr.odchylky a průměru) hranice - tj. intervaly, ve kterých se nachází 68 %, 95% a 99,7% naměřených hodnot VCP. (na 2 desetinná místa)

Úkol:

Které percentily odpovídají
jednonásobku a dvojnásobku
směrodatné odchylky ?
(tj. intervaly $m \pm s$ a $m \pm 2s$
vyjádřete pomocí percentilů.)

Děkuji za pozornost

Percentilové růstové grafy

Auxologie – obor, který se komplexně zabývá růstem a vývojem člověka.

- umožňují pediatrům a rodičům, aby podle návodu připojeného ke grafům průběžně hodnotili všechna základní růstová data dítěte od narození až do jeho osmnácti let (tělesná výška, tělesná hmotnost, obvod hlavy, obvod paže, ...)
- Zároveň je grafy seznamují s **variabilitou** těchto základních antropometrických rozměrů pro každou věkovou skupinu chlapců a dívek současné české populace
- Zcela snadno tak lze zjistit, kolik např. měří nejmenší děti (3. -10. percentil), jak vysoké jsou největší děti (90. – 97. percentil) a kolik měří dítě zcela průměrné (50. percentil).